

CHU-dagblad werd 'gestolen'

De Nieuwe Nederlander, pleitbezorger van de 'door- braak'

"Geestelijke diefstal". Zo noemde men bij de CHU in 1945 de verschijning van het dagblad *De Nieuwe Nederlander*, de opvolger van de gezaghebbende vooroorlogse spreekbuis van de CHU, *De Nederlander*. Reden voor deze krasse taal: De Nieuwe Nederlander gebruikte wel de naam en de middelen van *De Nederlander*, maar wendde zich van de CHU af en steunde de naoorlogse "doorbraak"-beweging.

Jules Prast

Vanaf het begin van de partijvorming is de pers een belangrijk wapen geweest in de Nederlandse politiek. In 1893 stichtte de Rotterdamse antirevolutionaire kiesvereniging "Nederland en Oranje" een eigen dagblad en noemde dat bij wijze van herinnering aan Groen van Prinsterers journalistieke pioniersarbeid *De Nederlander*. Maar de volgelingen van Groen waren over het geheel genomen verre van eensgezind over tal van politieke en kerkelijke kwesties. Onder hen ontbrandde dan ook telkens weer een nieuwe richtingstrijd. Zo maakte zich in 1894 naar aanleiding van de voorgestelde kiesrechtsuitbreiding *hr. mr. A. F. de Savornin Lohman* met een aantal aanhangers los van Abraham Kuypers antirevolutionairen om na verloop van tijd als Christelijk-Historische Unie een zelfstandige plaats temidden van de andere politieke partijen te gaan bekleden.

Nog terwijl de scheuring zich aankondigde zochten De Savornin Lohman en de zijnen al naar een periodiek om aan hun denkbeelden uitdrukking te geven, en om Kuypers richting, die de eigen mening voornamelijk via het dagblad *De Standaard* propageerde, te bestrijden. Een aantal Rotterdamse antirevolutionairen bood uit ontevredenheid over de Kuypers-getrouwe koers van *De Nederlander* De Savornin Lohman het hoofdredacteurschap van deze nog geen jaar oude krant aan. Door in korte tijd zoveel aandelen van *De Nederlander* te kopen dat zij zich van een meerderheidsbelang verzekerd wisten, drukten de aanhangers van De Savornin Lohman zijn benoeming erdoor.

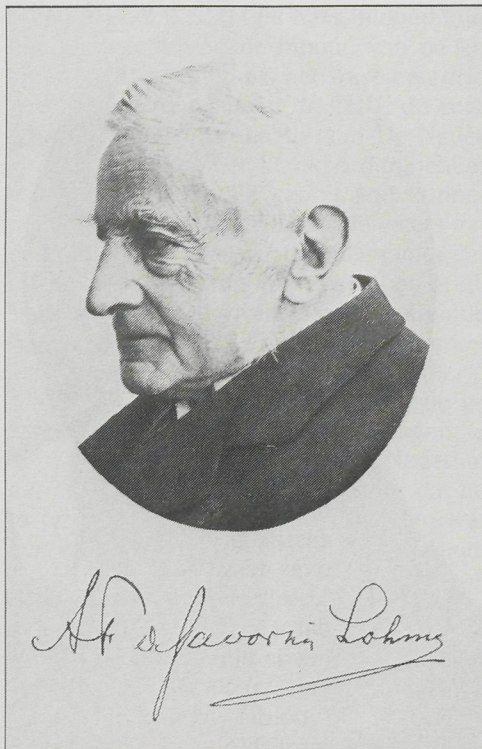
Kuypers antirevolutionairen toonden zich over deze overrompelingstactiek onaangenaam verrast, maar De Savornin Lohman en de zijnen verkeerden in juichstemming over het behaalde succes. De aanwinst van *De Nederlander* zou achteraf gezien van onschatbaar belang blijken: vele decennia lang, totdat de krant in 1941 door de Duit-

sers verboden werd, vervulde *De Nederlander*, hoewel formeel geen eigendom van de CHU, de facto de rol van spreekbuis van deze partij, totdat de krant in 1941 door de Duitsers verboden werd.

Gepietheind

Deze episode uit de geschiedenis van *De Nederlander* krijgt een bijzondere betekenis in het licht van latere gebeurtenissen rond deze krant. Een dikke vijftig jaar nadat *De Nederlander*, zoals dat in 1894 genoemd was, door De Savornin Lohman en de zijnen "gepietheind" werd, viel het blad weer ten prooi aan een coup, die het ditmaal aan de feitelijke invloedssfeer van de CHU zou onttrekken. Er werd zelfs gesproken over "geestelijke diefstal". Wat gebeurde er?

De Nederlander was nog gedurende de

Jhr. mr. A. F. de Savornin Lohman 'pietheinde' *De Nederlander*

Duitse bezetting blijven verschijnen totdat het blad, dat herhaaldelijk duidelijk had gemaakt het nationaal-socialisme principieel te verwerpen en zich dus niet te willen laten gelijkschakelen, medio oktober 1941 door een verschijningsverbod getroffen werd. Na de bevrijding keerde echter niet *De Nederlander* terug, maar in de plaats hiervan een dagblad dat *De Nieuwe Nederlander* heette, en dat zich tegen de zin van de heropgerichte CHU in, sterk maakte voor de "doorbraak", het eenheidsstreven gericht op het wegnemen van de vooroorlogse, sterk verzuilde politieke en maatschappelijke verhoudingen.

Van Walsum

Een centrale rol speelde bij deze gang van zaken de laatste hoofdredacteur van *De Nederlander* en tevens hoofdredacteur van *De Nieuwe Nederlander*, *mr. G. E. van Walsum*. Ondanks een aantal diepgaande bezwaren tegen de uitgangspunten en de praktijk van de christelijke politiek, had hij zich voor de oorlog aangesloten bij de CHU en was hierbinnen tot hoge functies opgeklimmen. Vanaf het begin had hij te zamen met een aantal andere leden van de jongere garde binnen de CHU een kritisch geluid laten horen. Gaandeweg, en in het bijzonder tijdens de bezettingsjaren, had hij zich in het christelijk-historische kamp ontpopt tot een uitgesproken voorstander van het in de doorbraakgedachte belichaamde vernieuwingsstreven.

Tijdens de bezetting waren er al plannen gemaakt voor de uitgave van een groot christelijk dagblad na de oorlog, vooral ook bestemd voor niet van de traditionele CHU-achterban afkomstige lezers. Van Walsum, de voornaamste stuwende kracht achter deze overigens mislukte plannen, kreeg onmiddellijk na de bevrijding onverwachts toch de kans een dergelijke krant op poten te zetten. Onder zijn hoofdredacteurschap rolde op 14 mei 1945 het eerste nummer van *De Nieuwe Nederlander* van de persen. Hoewel de formule en de doorbraakgezinde koers van *De Nieuwe Nederlander* om-

streden waren, gaven de commissarissen van de nog altijd bestaande NV Dagblad De Nederlander aan de nieuwe uitgave hun fiat. Maar CHU-getrouwen onder aanvoering van hun voorman *H. W. Tilanus*, van oudsher Van Walsums tegenspeler, zagen De Nieuwe Nederlander aan voor een spreekbuis van de *Nederlandse Volksbeweging*, de organisatie die de doorbraakgedachte propageerde en waaruit spoedig de Partij van de Arbeid zou voortkomen. Van Walsum was lid van de NVB en werd dat van de PvdA, wat volgens hemzelf niet, maar in de ogen van vele anderen wel degelijk strijdig was met de protestants-christelijke signatuur van de Nieuwe Nederlander. In CHU-kring stelde men met toeneemende verbittering vast: "Wij hadden een dagblad, dat praktisch van de Christelijk-Historische Unie was; wij hebben dat nu niet meer, omdat men ons dit dagblad heeft ontfutseld."

Lang zou De Nieuwe Nederlander overigens niet bestaan. Na een aanvankelijke groei van tot op het hoogtepunt iets meer dan 40.000 abonnementen, gingen veel lezers bij de herverschijning van hun gezuiverde vooroorlogse krant hierop weer over. Mede als gevolg van de gebrekkige organisatie en leiding van het dagbladbedrijf bleek De Nieuwe Nederlander bij de fors teruglopende inkomsten uit abonnementen en advertenties, met geen enkel reëel redmiddel meer voor de definitieve ondergang te behoeden. Het blad verscheen voor het laatst op 12 april 1947.

Spannend

De achterliggende verklaring voor de overgang van De Nederlander naar De Nieuwe Nederlander is gelegen in de voorgeschiedenis van dit hele gebeuren. Deze is onderwerp van het onderzoek geweest waarop de politicoloog *Jan Wieten* onlangs aan de Universiteit van Amsterdam is gepromoveerd. Na een wat aarzelend begin (een luttel aantal bladzijden méér over de in tal van richtingen uiteenvallende Nederlandse Hervormde Kerk van de negentiende eeuw zou de toegankelijk van zijn studie beslist hebben verhoogd) krijgt Wieten verhaal duidelijk merkbaar zoveel meer vaart, dat het over het geheel genomen behalve goed leesbaar, vaak ook bijna adembenemend spannend geschreven mag heten. Wieten ontrafelt zorgvuldig de vele draden die met elkaar verweven voeren tot het punt waarop de ontwikkelingen in en rond de CHU culminereren in de overgang van De Nederlander naar De Nieuwe Nederlander.

De onmiddellijke voorgeschiedenis van deze overgang neemt omstreeks de tweede helft van de jaren twintig een aanvang. Het rommelt binnen de Nederlandse Hervormde Kerk. Er zijn tekenen die erop wijzen dat men de verdeeldheid die het gevolg is van de aanhoudende richtingenstrijd als een belemmering voor een werkelijk Kerk-zijn ervaart. Terwijl de Kerk zelf het echter

niet verder brengt dan te studeren op een eventuele reorganisatie, zijn het ondertussen de jongere, voornamelijk intellectuele kerkleden bij wie het besef rijpt van de noodzaak ook daadwerkelijke consequenties te verbinden aan een herbezinning op de rol van de Kerk binnen de samenleving. Zij ontmoeten elkaar in het bijzonder binnen de Nederlandse Christen Studentenvereniging, waar velen onder de invloed raken van de onder hervormden en gereformeerden in het algemeen zeer omstreden denkbeelden van de Zwitserse theoloog *Karl Barth*, die zich scherp teweer stelde tegen het als christelijk etiketteren van politieke en maatschappelijke stromingen en strevingen.

Nederlander-groep

Van Walsum was als Utrechts rechtenstudent binnen de NCSV met een aantal eveneens barthiaans geïnspireerde geestverwanten in aanraking gekomen. Zijn voornaamste kritiek gold vooral het gebruik van de bijbel als politiek handboek. Op de CHU had hij bij voorbeeld tegen, dat men door de mond vol te hebben over "het goddelijk recht van ons gezag over Indië", over "de bestieringen Gods, die ons daar gebracht hebben" en over "Rijkseenheid", de *zedelijke betekenis van het streven naar zelfstandigheid miskende*. In deze stellingname in 1931 (sic!) valt een voorafschadu-

wing te zien van de houding waarmee Van Walsum vijftien jaar later ten tijde van de Indonesië-kwestie middels De Nieuwe Nederlander het starre anti-onafhankelijkheidsdenken van de protestants-christelijke politieke partijen trachtte te doorbreken.

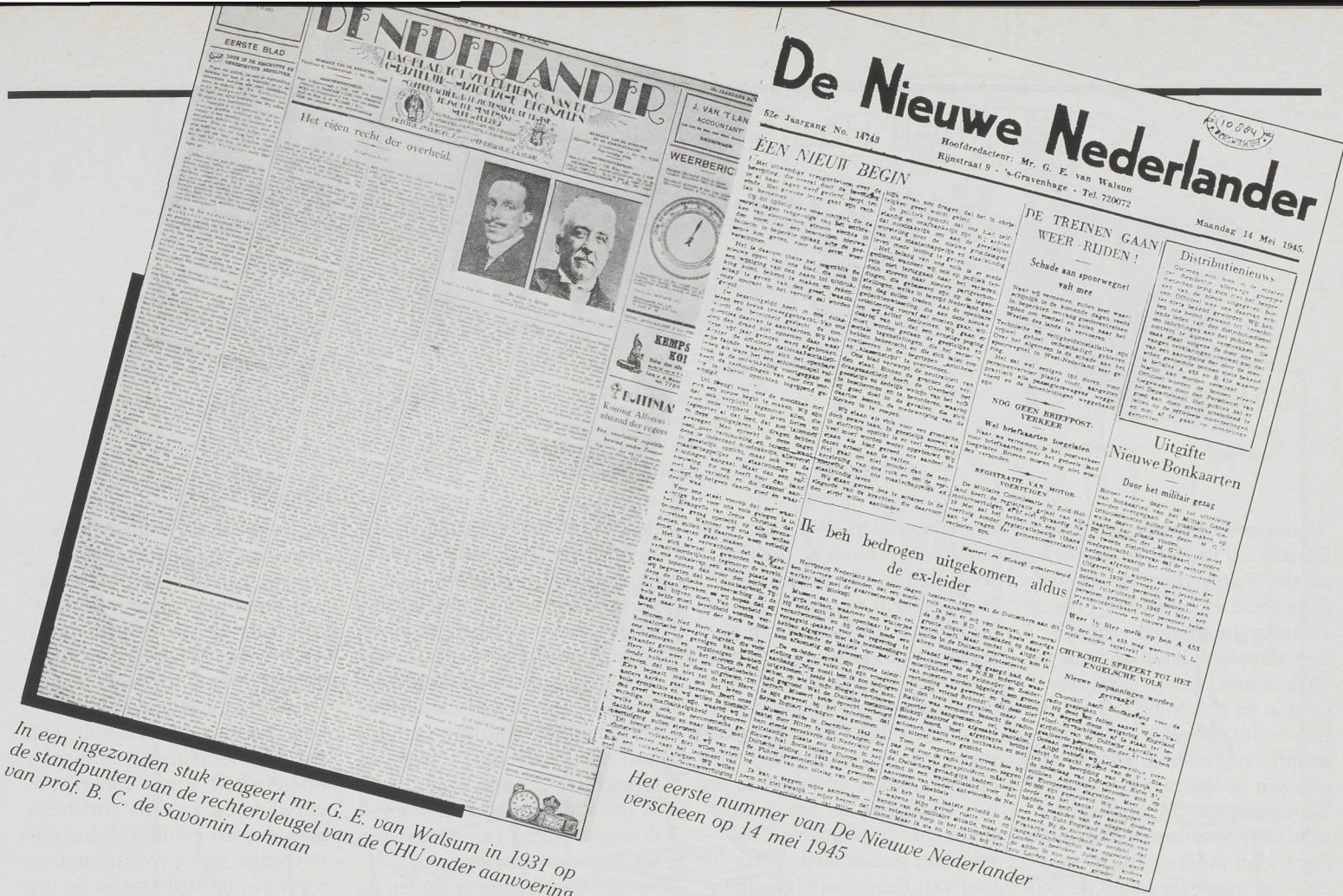
Maar hoe kritisch Van Walsum en zijn geestverwanten voor de oorlog ook tegenover de CHU stonden, zij belandden uiteindelijk na vele aarzelingen toch bijna zonder uitzondering in de ledenadministratie van die partij. Zij het dan echter dat zij met elkaar een groep vormden die in de CHU een vernieuwing van de christelijke politiek van binnenuit nastreefde. Hierbij kreeg zij het herhaaldelijk te stellen met de autoritair gezinde rechtervleugel van de CHU onder aanvoering van de Utrechtse staatsrechtgeleerde *prof. B. C. de Savornin Lohman*, een neef van de oprichter van de CHU. Het conservatisme en ook de anti-democratische teneur van het denken van deze vleugel, die geheel in de lijn van het beleid van de achtereenvolgende kabinetten-Colijn elk overheidsingrijpen in de economie afwees, werden keer op keer fel gestriemd door Van Walsum en de zijnen.

In 1933 slaagden deze mensen erin — ondanks de tegenstand — zich een plaats te verwerven in de hoofdredactie van De Nederlander. Vanwege de invloed die zij op deze wijze verkregen, werden zij ook wel de *Nederlander-groep* genoemd. Het was

Mr. G. E. van Walsum

In een ingezonden stuk reageert mr. G. E. van Walsum in 1931 op de standpunten van de rechtervleugel van de CHU onder aanvoering van prof. B. C. de Savornin Lohman

door deze groep dat, volgend op het intensieve beraad over de mogelijkheden tot vernieuwing van de christelijke politiek voor en tijdens de bezettingsjaren, uiteindelijk na de bevrijding het initiatief ont-plooid werd tot uitgave van De Nieuwe Nederlander als christelijk-historische spreekbuis van de doorbraakgedachte.

Lezers

Dat De Nieuwe Nederlander na minder dan twee jaar bestaan te hebben alweer van het toneel verdween, vormt ook een indicatie voor de geringe mate waarin de doorbraakgedachte uiteindelijk bleek aan te slaan. Door dagblad en doorbraak met elkaar te verbinden is Wieten in staat buiten het terrein van de eigenlijke persgeschied-schrijving te treden en de ontwikkelings-gang van De Nederlander en De Nieuwe Nederlander in een omvattender politiek-historisch perspectief te plaatsen. Een voor-beeld van de interessante opzetjes die Wieten dusdoende tot stand weet te brengen, is de door hem op touw gezette gedachten-gang dat de getalsmatig geringe betekenis van het aantal lezers dat De Nederlander en De Nieuwe Nederlander hadden, wel eens van minder belang kan zijn geweest dan het feit dat deze bladen over de hoofden van het massapubliek heen een poli-tiek publiek bereikten dat zich voor de ge-zaghebbende stem ervan interesseerde.

Dit is echter niet de enige manier waarop Wietens historische schets een veelheid aan politicologische en communicatiewe-tenschappelijke invalshoeken blijkt te her-

bergen. Min of meer terloops worden door Wieten vraagstukken aangesneden die zeker ook een actuele strekking hebben. Een goed voorbeeld hiervan vormt de vraag, wie er nu eigenlijk gerechtigd moet zijn de uiteindelijke zeggenschap over een krant te voeren. In het geval van De Nederlander heeft de CHU nooit anders dan via de commissarissen van de naamloze vennootschap die het blad uitgaaf haar invloed kunnen aanwenden op de inhoud van de kolommen. Er bestond als het ware een driehoeksverhouding tussen de CHU, de commissarissen en de redactie van De Nederlander. Ten einde een klankbord te hebben waardoor de redactie kennis zou kunnen nemen van hetgeen er onder de lezers van de krant leefde, was er bovendien voorzien in een commissie van advies met een brede samenstelling. De vraag naar de uiteinde-lijke zeggenschap over de inhoud van een blad is sindsdien in tal van andere, meer of minder concrete situaties aan de orde gekomen. Van Walsum en de zijnen meenden in de tijd van het bestaan van De Nederlander en van De Nieuwe Nederlander dat het in principe de belanghebbende lezers van een krant moesten zijn die over de inhoud hiervan zouden beslissen en die over de eigen-dom ervan zouden beschikken. Dat was, zeker in die tijd, een modern antwoord op een moderne vraag.

Heldenrol

Met de kwestie van de uiteindelijke zeg-genschap over de inhoud van De Nederlander en De Nieuwe Nederlander hangt ook

ten nauwste het antwoord samen dat Wieten geeft op de vraag of de overgang van het ene naar het andere dagblad in formele en in morele zin gerechtvaardigd was. In beide gevallen luidt zijn antwoord bevestigend. Is de beantwoording van de formele vraag een kwestie van een feitelijke afwe-ging op grond van de indertijd geldende statutaire bepalingen, de morele beoorde-ling daarentegen brengt ook de persoon van de auteur in het geding.

Mijns inziens spelen in historische studies als die van Wieten overwegingen die voort-vloeiën uit de tijd- en persoonsgebonden positie van de schrijver altijd een niet onaanzienlijke rol. Wieten, tot vijftien jaar geleden hoofdbestuurder van de CHU, verklaarde onlangs in *Trouw* deze partij verlaten te hebben omdat zij "te rechts" gewor-den was, omdat "het liberale er uit" was. De morele beoordeling die Wieten geeft van de overgang van De Nederlander naar De Nieuwe Nederlander heeft in zoverre dan ook een weinig verrassende afloop, dat deze al zo ongeveer impliciet besloten ligt in het voorafgaande verhaal, waarin Van Walsum, hoewel niet kritiekloos bejegend, overduidelijk een "heldenrol" speelt. Neen, de werkelijke kracht van deze meeslepen-de studie is mijns inziens veeleer gelegen in de subtiel in het verhaal verweven veelzijdigheid van historische, politicologische en communicatiewetenschappelijke invalshoeken. □

J. Wieten, Dagblad en doorbraak. De Nederlander en De Nieuwe Nederlander. Uitg. J. H. Kok, Kampen, f 42,50.